

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
Геолого-географічний факультет
Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства**

Практикум: Регіональна екскурсійна діяльність

Методичні вказівки для самостійної роботи студентів

Харків 2014

УДК 338.48-32 (075.8)

ББК 77я73

К90

*Розглянуто методичною комісією геолого-географічного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
(протокол №)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою геолого-географічного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
(протокол №)*

*К Скриль І.А., Кулешова Г.О. **Практикум: Регіональна екскурсійна діяльність:** методичні вказівки для самостійної роботи студентів, що навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія» та спеціалізацією «Рекреація та екскурсійна діяльність». – Харків, 2014 – 38 с.*

Методичні вказівки розроблено для самостійної роботи студентів 5 курсу денного та 6 курсу заочного відділень з метою виконання ними робочої програми навчальної дисципліни «Практикум: Регіональна екскурсійна діяльність», передбаченої навчальним планом підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст».

Методичні вказівки містять структуру курсу за темами змістовних модулів, Методичні рекомендації щодо вивчення окремих тем, словник основних термінів, завдання для практичних робіт, теми для самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, список основної і додаткової літератури, вимоги до оцінювання навчальних досягнень студентів.

УДК 338.48-32 (075.8)

ББК 77я73

© Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, 2014

© Скриль І.А., Кулешова Г.О., 2014

ЗМІСТ

1. Загальні положення курсу	4
2. Структура та програма змістовних модулів	7
3. Методичні рекомендації щодо вивчення окремих тем	12
Тема 1. Основи екскурсознавства та організації екскурсійної діяльності	12
Тема 2. Функції екскурсії у задоволенні рекреаційних потреб людини	14
Тема 3. Основи екскурсійної методики. Екскурсійний метод пізнання	17
Тема 4. Організація підготовки інноваційного екскурсійного продукту	18
4. Термінологічний словник	26
5. Завдання для практичних робіт	29
6. Теми для самостійного опрацювання студентами	32
7. Питання для підсумкового модульного контролю	33
8. Список рекомендованої літератури	34
9. Вимоги до оцінювання навчальних досягнень студентів....	36
10. Список використаних джерел	37

1. Загальні положення курсу

Методичні вказівки розроблено для студентів денного та заочного відділень (5 та 6 курси), що навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія» для засвоєння програми дисципліни **«Практикум: Регіональна екскурсійна діяльність»**.

Дана дисципліна викладається у програмі професійної підготовки студентів і базується на теоретичних і дослідних напрацюваннях рекреаційної географії, фізичної географії, економічної географії, географії туризму, регіональної рекреаційної географії, географії сфери обслуговування, соціології, психології, маркетингу туризму і т.п. Крім того, вона тісно пов'язана з курсами «Практикум: Основи краєзнавчо-туристичної діяльності», «Рекреаційна географія з основами екскурсознавства», «Регіональна економічна і соціальна географія» тощо. Дана дисципліна містить 1,5 кредитів, загальна кількість годин – 54, з яких лекцій – 4 години, практичних занять – 12 годин та самостійної роботи студентів – 38 годин на денному відділенні, та, відповідно, 8, 2, 44 – на заочному відділенні.

Необхідність вивчення даної дисципліни продиктована сучасними динамічними процесами у сфері туризму та рекреації. З точки зору діяльнісного підходу, екскурсія є типом рекреаційної діяльності та інтерпретується як процес наочного пізнання навколишнього світу (особливостей природи, сучасних та історичних подій, елементів побуту). В контексті функціонального підходу екскурсія – це тип рекреаційної діяльності, яка задовольняє духовні, естетичні, інформаційні потреби людини. Реалізацію функціонального і діяльнісного змісту екскурсій забезпечує екскурсійна діяльність – специфічний вид діяльності людини з надання послуг (екскурсійне обслуговування, проведення екскурсій), які дозволяють реалізувати пізнавальну рекреаційну функцію в різних циклах рекреаційної діяльності, що набуває особливого значення на регіональному рівні.

Мета курсу - сформувати у студентів систему базових знань про екскурсійну діяльність як тип рекреаційної

Список використаних джерел

1. Бабарицька Н.К. Екскурсознавство і музеезнавство : Навчальний посібник/ В.К.Бабарицька, Л.Я. Короткова, О.Ю. Малиновська. — К. : Альтерпрес, 2007. — 464 с.
2. Герасименко В. Г. Організація туристичних подорожей та перевезень : навчальний посібник / В. Г. Герасименко, А. В. Замкова. — Харків : Бурун Книга, 2011. — 135 с.
3. Голубнича С.М. Основи екскурсійної справи. Навчальний посібник/ С.М.Голубнича. — Донецьк, 2003. — 156с.
4. Емельянов В. В. Экскурсоведение : учебное пособие / В. В. Емельянов. — М. : Советский спорт, 2007. — 216с.
5. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник / В. Ф. Кифяк. — Чернівці : Книги — XXI, 2003. — 300с.
6. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навчальний посібник / О. О. Любіцева. — К. : Альтерпрес, 2003 . — 104 с.
7. Сокол Т. Г. Основи туризмознавства : навчальний посібник / Т. Г. Сокол. — К. : Слов'янський дім, 2006. — 76 с.
8. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник / Т. Г. Сокол / Під ред. доктора пед. наук, проф. В. Ф. Орлова. — К. : Грамота, 2004. — 327с.
9. Тельчаров А. Д. Основи музейного дела. Введение в специальность : курс лекций / А.Д. Тельчаров. — М. : Омега-Л, 2005. — 184с.
10. Федорченко В. К. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навчальний посібник / В.К.Федорченко, О. М. Костюкова, Т. А. Дьорова, М. М.Олексійко. — К. : Кондор, 2004. — 166 с.

9. Вимоги до оцінювання навчальних досягнень студентів

Розподіл балів, які отримують студенти

№ з/п	Форма роботи	Кількість балів
1	Практична робота № 1	15
2	Практична робота № 2	15
3	Практична робота № 3	15
4	Практична робота № 4	15
5	Підсумковий семестровий контроль (залік)	40
	<i>Разом</i>	<i>100</i>

Умови допуску студента до підсумкового семестрового контролю:

- Відвідування лекційних занять;
- виконання всіх практичних робіт;

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	ОцінкаECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	не зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C		
60-69	D	задовільно	
50-59	E		
1-49	FX	незадовільно	не зараховано

діяльності, сучасні підходи до створення інноваційного екскурсійного продукту, вплив різноманітних факторів на якість екскурсійного обслуговування, дати майбутнім фахівцям знання з історії, теорії і практики екскурсійної діяльності на регіональному рівні, виявити проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в регіоні.

Завдання:

- розкрити понятійно-термінологічного апарату туризму та екскурсознавства, змісту туристичної та екскурсійної діяльності, науково-методологічних засад та вимог українського законодавства щодо організації надання послуг у туристично-екскурсійній сфері,
- упорядкування знань студентів про організаційні форми і основні напрями екскурсійної діяльності,
- розкрити особливості створення інноваційного екскурсійного продукту,
- висвітлити специфіку проведення оглядових і тематичних екскурсій,
- розглянути механізм управління екскурсійною діяльністю в ринкових умовах, висвітлити сутність сучасних інструментів маркетингу і менеджменту екскурсійної діяльності в регіональному аспекті.

Компетенції, якими мають оволодіти студенти: знати:

- основні поняття і терміни туризму та екскурсознавства;
- зміст і особливості організаційних форм і основних напрямів екскурсійної діяльності;
- необхідні передумови розвитку туризму і екскурсійної справи в Україні;
- основні етапи розвитку туризму та екскурсійної діяльності в державі та регіоні; форми і методи організації екскурсійної діяльності;
- сутність екскурсії та її складові;
- механізм підготовки екскурсії та її властивості;
- основи управління екскурсійною діяльністю на різних інституційних рівнях.

вміти:

- користуватися методикою екскурсознавства щодо розробки теми екскурсії та всіма нормативно-правовими актами чинного законодавства України, які встановлюють принципи та правила проектування екскурсійної послуги;
- підібрати необхідний фактичний матеріал;
- вивчити екскурсійний матеріал;
- підготувати індивідуальний текст екскурсії на конкретну тему;
- скласти технологічну карту екскурсії та основні технологічні документи щодо надання екскурсійних послуг споживачам;
- використовувати методичні прийоми проведення екскурсії на практиці.

Допоміжна

1. Рудяк Ю. Все про облік та організацію туристичної діяльності / Ю. Рудяк, В. Кузнецов, А. Климсико . -- Харків : Фактор, 2007. -276с.
2. Савина Н. В., Горбылева З .М. Экскурсоведение : учебное пособие / Н. В. Савина, З. М. Горбылева. — Минск : БГЗУ, 2004. — 335 с.
3. Сокол Т. Г. Основитуризмознавства : навчальний посібник / Т. Г. Сокол. — К. : Слов'янський дім, 2006. — 76 с.
4. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник / Т. Г. Сокол / Під ред. доктора пед. наук, проф. В. Ф. Орлова. — К. : Грамота, 2004. — 327 с.
5. Тельчаров А. Д. Основы музейного дела. Введение в специальность : курс лекций / А.Д. Тельчаров. — М. : Омега-Л, 2005. — 184с.
6. Федорченко В. К. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навчальний посібник / В.К.Федорченко, О. М Костюкова, Т. А. Дьорова, М. М.Олексійко. — К. : Кондор, 2004. — 166 с.
8. Чагайда І. М., Грибакова С. В. Екскурсознавство : навчальний посібник. — К. : Кондор, 2004. — 204 с.

Інформаційні ресурси

1. Все про туризм www.tourlib.columb.net.ua
2. Мир путешествий и приключений www.outdoorukrain.com
3. Мандруємо Україною www.ukrmandry.com.ua
4. Наш край www.nashkray.kiev.

8. .Список рекомендованої літератури

Базова

1. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 83.

2. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 19 квітня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2007.—№31.

3. Про стандартизацію : Закон України від 17 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — №31.

5. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. // Урядовий кур'єр. — 1995. — 16 листопада.

6. Туристско-зксурсионноеобслуживание. Проектирование услуг : ГОСТ 28681.1-95. — [Чинний від 1997-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1997. — 26 с. — (Національний стандарт України).

7. Бабарицька Н.К. Екскурсоведство і музеєзнавство : Навчальний посібник/ В.К.Бабарицька, Л.Я. Короткова, О.Ю. Малиновська. — К. : Альтерпрес, 2007. — 464 с.

8. Герасименко В. Г. Організація туристичних подорожей та перевезень : навчальний посібник / В. Г. Герасименко, А. В. Замкова. — Харків : Бурун Книга, 2011. — 135 с.

9. Голубнича С.М. Основи екскурсійної справи. Навчальний посібник/ С.М.Голубнича. — Донецьк, 2003. — 156с.

10. Емельянов В. В. Зксурсоведение : учебноепособие / В. В. Еме-льянов. — М. : Советский спорт, 2007. — 216с.

11. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник / В. Ф. Кифяк. — Чернівці : Книги — ХХІ, 2003. — 300с.

12. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навчальний посібник / О. О. Любіцева. — К. : Альтерпрес, 2003 . — 104 с.

13. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : підручник / О. О. Любіцева. — К. : Альтерпрес, 2005. — 436 с.

2. Структура та програма навчальної дисципліни

Структура дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усьог о	у тому числі				
		л	п	се м	інд	ср
1	2	4	1 2	5	6	7
Модуль 1. Екскурсійна діяльність як складова туристично-рекреаційної діяльності						
Тема 1. Основи екскурсоведства та організації екскурсійної діяльності.	2	2				5
Тема 2. Функції екскурсії у задоволенні рекреаційних потреб людини. Класифікація екскурсій.	2					3
Тема 3. Розвиток екскурсійної справи в контексті еволюції туристичної діяльності в Україні.	2		2			5
Тема 4. Маркетинг у сфері екскурсійного обслуговування. Методичне забезпечення надання екскурсійних послуг.	2		2			5
<i>Разом за модулем 1</i>	8	2	4			18

Модуль 2. Основи екскурсійної діяльності: регіональний аспект

Тема 1. Основи екскурсійної методики. Екскурсійний метод пізнання	2	2	2			5
---	---	---	---	--	--	---

Тема 2. Методика підготовки інноваційного екскурсійного продукту. Особливості прийомів проведення екскурсії	2		2			5
Тема 3. Основи професійної майстерності екскурсовода	2		2			5
Тема 4. Сучасний стан та головні тенденції розвитку екскурсійної діяльності в Харківському регіоні.	2		2			5
Разом за модулем 2	8	2	8			20
Усього годин	54	4	12			38

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Екскурсійна діяльність як складова туристично-рекреаційної діяльності

Тема 1. Основи організації екскурсійної діяльності.

Сутність основних понять «екскурсоводство», «екскурсійна діяльність» відповідно до екскурсійної теорії. Рекреаційна сутність екскурсії. Сутність визначення та завдання екскурсії. Екскурсія як вид діяльності, що розвиває вміння розуміти природні та суспільні явища і процеси. Схема екскурсійного процесу і цілі екскурсій. Співвідношення цілей, завдань і форм проведення екскурсій (за Б. Ємельяновим). Загальна характеристика учасників та схема екскурсійного процесу. Ознаки екскурсії.

Тема 2. Функції екскурсії у задоволенні рекреаційних потреб людини. Класифікація екскурсій.

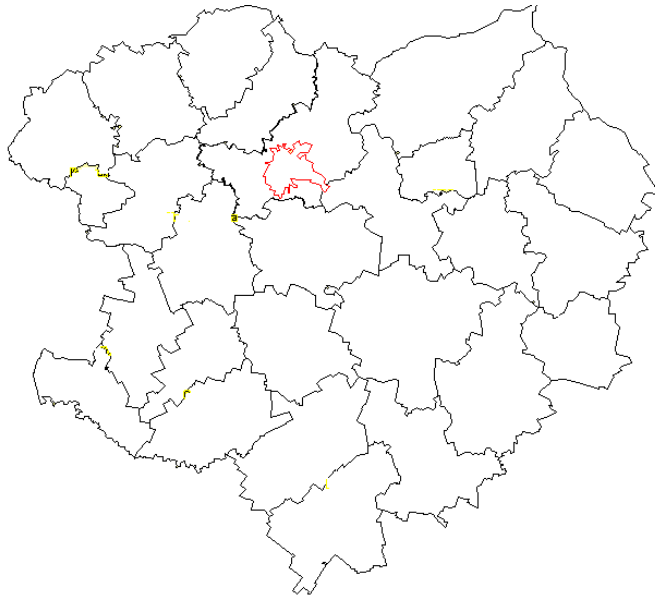
Функції екскурсії: пізнавальна, комунікативна, соціальна, екологічна, просвітницька. Значення окремих функцій, їх сукупний вплив на екскурсантів. Функція наукової пропаганди. Функція інформації. Функція організації змістовного дозвілля. Класифікація екскурсій за різними критеріями - змістом, тематикою, складом учасників, місцем проведення, формою пересування, формою проведення.

Тема 3. Розвиток екскурсійної справи в контексті еволюції туристичної діяльності в Україні. Нормативно-правова база екскурсійної діяльності

7. Питання до підсумкового модульного контролю

1. Розкрийте сутність понять «екскурсія» та «екскурсійна діяльність»
2. В чому полягає сутність поняття екскурсії як процесу.
3. Які риси дозволяють розглядати екскурсію як туристичну послугу?
4. Охарактеризуйте основні функції екскурсії.
5. Назвіть основні ознаки екскурсії.
6. Наведіть класифікаційні ознаки екскурсій, дайте їх розгорнуту характеристику.
7. Охарактеризуйте екскурсійний метод, його особливості.
8. Охарактеризуйте особливості проведення тематичних екскурсій.
9. Яку роль виконує екскурсійна практика в розвитку теорії екскурсоводства?
10. Визначте функціональні напрямки роботи з організації надання екскурсійних послуг в туристичних підприємствах.
11. В чому полягає сутність екскурсійного менеджменту.
12. У чому полягає сутність методичної розробки екскурсії, її призначення та порядок складання.
13. Наведіть стислу характеристику кожного з 15 етапів проектування за темою нової екскурсії.
14. Які види екскурсійних об'єктів існують, яка їх класифікація?
15. Які існують вимоги до екскурсовода?
16. Розкрийте та охарактеризуйте складові професійної майстерності екскурсовода.
17. Які документи повинен мати екскурсовод під час проведення екскурсії?
18. У чому полягає методика підготовки екскурсовода до нової екскурсії?
19. Як відбувається процес надання екскурсійних послуг в музейних установах.
20. Охарактеризуйте основні види екскурсійних ресурсів у Вашому регіоні.
21. Охарактеризуйте основні види та форми екскурсійного обслуговування у вашому регіоні.

Максимальна кількість балів за практичну роботу – 15 б.

6. *Теми для самостійного опрацювання студентами*

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Рекреаційна сутність екскурсій.	2
2	Теорія екскурсійної справи.	2
3	Організація підготовки інноваційного екскурсійного продукту.	6
4	Зміст роботи екскурсовода.	4
5	Ораторське мистецтво та комунікаційна майстерність екскурсовода	4
6	Маркетинговий аналіз середовища екскурсійної діяльності.	2
7	Основи правового регулювання екскурсійної діяльності.	4
8	Страховання, медична допомога та безпека екскурсанта.	2
9	Природознавчі і географічні екскурсії Харківщиною.	4
10	Особливості історичних та архітектурних екскурсій.	4
11	Літературні та мистецтвознавчі екскурсії	4
	Разом	38

Історичні коріння екскурсійної справи. Мотивація подорожей і мандрівок давнини, відомості про Україну у працях Геродота, Птолемея, Плінія Старшого. Прообраз туризму в мандрівках давнини (9-19ст.). Початок організованого туризму, зародження і становлення екскурсійної справи в Україні (кінець 19 – початок 20ст.). Створення централізованої системи управління туризмом. Відновлення і розвиток екскурсійної справи у повоєнні часи (50 - 80-ті роки минулого століття). Сучасний стан сфери екскурсійних послуг в Україні та світі. Екскурсійна діяльність на Харківщині.

Організаційно-інституційні засади розвитку екскурсійної справи в Україні. Закон України «Про туризм» (1995), Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» (2003), Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки, Державне регулювання туристичної діяльності в Україні. Основи правового регулювання екскурсійної діяльності. Загальні положення законодавства України щодо екскурсійної діяльності. Правовий статус екскурсанта. Страховання та медична допомога. Забезпечення безпеки. міжнародний стандарт ГОСТ 28681.3-95 «Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів» (1995), Закон України «Про страхування» (1996), Організація підприємництва в сфері надання екскурсійних послуг. Організаційно-правові основи функціонування екскурсійних установ.

Тема 4. Маркетинг у сфері екскурсійного обслуговування

Чинники, що впливають на формування потреб людей в екскурсійних послугах. Структура та специфіка туристично-екскурсійного споживання. Сучасний маркетинг – орієнтація на споживача. Основна мета маркетингу в екскурсійній справі – цілеспрямований вплив на формування потреб, попиту, цін, сегментацію ринку, розвиток асортименту екскурсійних послуг, їх просування, рекламу і збут. Функції маркетингу (створення продукту та послуг, просування екскурсійного продукту на ринках, реклама, збут, організація персональних продаж, створення доходу). Специфічні риси екскурсійних послуг (невідчутність, нерозривність виробництва і споживання, неможливість зберігання). Маркетинговий аналіз середовища екскурсійної діяльності та його види (регіональний аналіз,

ситуаційний аналіз). Характерні риси екскурсійного обслуговування. Екскурсійний менеджмент та види туристичних підприємств, які надають екскурсійні послуги. Умови формування попиту на екскурсійні послуги суб'єктів підприємницької діяльності.

Змістовий модуль 2. Основи екскурсійної діяльності: регіональний аспект

Тема 1. Основи екскурсійної методики. Екскурсійний метод пізнання.

Сутність екскурсійного методу в екскурсійній справі. Сутність і класифікація методичних прийомів проведення екскурсій. Показ в екскурсії та його особливості. Показ в екскурсії – це цілеспрямований, послідовний процес ознайомлення екскурсантів з об'єктами, які розкривають тему екскурсії. послідовність дій екскурсовода щодо показу об'єктів екскурсії. Три рівні показу (попередній огляд, виділення об'єкта із сукупності інших об'єктів, детальне спостереження об'єкта). Методичні прийоми показу (прийом попередньо огляду, прийом панорамного показу, прийом зорової реконструкції, прийом локалізації подій, прийом абстрагування, прийом інтеграції, прийом зорового порівняння, показ наочних посібників, показ меморіальної дошки). Розповідь – умовно прийнята в екскурсійній справі назва усної частини екскурсії, повідомлення і пояснення, які екскурсовод дає групі. Сутність методичних прийомів розповіді в екскурсії, та основні вимоги до неї (тематичність, конкретність, логічність, стислість, переконливість, доступність, завершеність суджень, науковість, зв'язок з показом). Особливості розповіді (залежність від швидкості пересування групи, підпорядкованість розповіді показу, використання в розповіді зорових доказів, адресність, конкретність, стверджувальний характер). Методичні прийоми розповіді (довідка, опис, характеристика, пояснення, коментування. цитування). Системна взаємодія елементів і компонентів екскурсійного процесу.

Тема 2. Методика підготовки інноваційного екскурсійного продукту. Методика проведення екскурсії.

Екскурсійний метод – сукупність методичних прийомів, які використовуються під час екскурсій. Мета екскурсійного

Таблиця 1

Технологічна карта екскурсії

№ ділянки маршруту	Ділянки (етапи) пересування по маршруту відмісцязборуекскурсантів в до останнього пункту на конкретнійділянці маршруту	Місцяупинок	Об'єкти показу	Тривалістьогляду	Основнийзмістінформації	Організаційнівказівки	Методичнівказівки

Максимальна кількість балів за практичну роботу – 15 б.

Практична робота № 4

Складанняіндивідуального тексту екскурсії.

1. Скласти індивідуальний текст оглядової екскурсії населеним пунктом за наступною схемою:

- час виникнення населеного пункту;
- походження його назви;
- розкриття символіки герба;
- природні умови населеного пункту та його околиць;
- демографічні дані, етнографія;
- пам'ятки старовини;
- імена видатних мешканців;
- походження місцевих назв;
- господарське життяна селеного пункту.

2. Нанести на контурну карту населений пункт, у якому передбачено проведення зазначеної екскурсії.

Практична робота №2

Основиекскурсійної методики. Класифікаціяеккурсій.

1. Заповнити таблицю класифікації екскурсій за різними критеріями.

Таблиця 1

Класифікація екскурсій за різними критеріями

Критерії	Класифікація
За критерієм змісту	
За тематикою	
За складом учасників	
За місцем проведення	
За способом пересування	
За способом проведення	

2. Дати характеристику стадій підготовки екскурсій

Таблиця 1

Характеристика стадій підготовки екскурсій

Стадії	Характеристика
Попередня робота	
Безпосередня розробка екскурсій	
Заклучна стадія	

Максимальна кількість балів за практичну роботу – 15 б.

Практична робота №3

Технологічна карта екскурсій

1. Охарактеризувати вимоги, яким має відповідати технологічна карта екскурсій. За наведеною схемою скласти технологічну карту екскурсій певної тематики.

методу – навчання (передача певної системи знань) і виховання (формування всебічно розвиненої особистості). Особливості екскурсійного методу (моторність, предметність, наочність). Сутність екскурсійного аналізу. Екскурсійна методика – сукупність вимог і правил, які висуваються до екскурсій, сума методичних прийомів підготовки і проведення екскурсій різних видів. Специфіка методичних прийомів розповіді. Особливості методичних прийомів показу. Особливості застосування екскурсійних методів на транспортних екскурсіях. роль екскурсійної методики в становленні професійної майстерності екскурсовода. надання коментарів та довідок під час проведення екскурсій. Особливості розповіді на оглядових екскурсіях по місту.

Тема 3. Основи професійної майстерності екскурсовода.

Зміст роботи екскурсовода, опанування ним методичних прийомів. Дотримання техніки проведення екскурсій. Професійна спеціалізація екскурсовода, особливості проведення тематичних екскурсій: оглядових, історичних, архітектурних, мистецтвознавчих, літературних, природознавчих і географічних. Комунікаційна майстерність екскурсовода, ораторське мистецтво. Специфіка роботи екскурсовода з іноземними туристами.

Тема 4. Сучасний стан та головні тенденції екскурсійної діяльності в Харківському регіоні.

Модель управління екскурсійною діяльністю на регіональному рівні. Суб'єкти підприємницької діяльності в галузі надання екскурсійних послуг в регіоні. Підготовка кадрів в галузі туризму. Харківщина – перлина Слобожанщини. Музейні скарби Харківщини (Харківський історичний музей, Харківський художній музей, Пархомівський історико-художній музей, Чугуївський художньо-меморіальний музей І. Ю. Рєпіна). Об'єкти, що мають статус національних (Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди, Національний меморіальний комплекс Висота маршала І. С. Конєва). Тематика екскурсій по Харківщині. Історичні, літературні, археологічні, геологічні, екологічні екскурсії Слобожанщини. Пам'ятки сакральної архітектури. Розвиток сільського зеленого туризму на Харківщині.

3. Методичні рекомендації щодо вивчення окремих тем.

Тема 1. Основи екскурсознавства та організації екскурсійної діяльності.

1.1. Теорія екскурсійної справи

Вирішальну роль у забезпеченні обґрунтованості управлінсько-організаційних заходів щодо екскурсійної діяльності, напрямів розвитку екскурсійної справи на різних рівнях практичного господарювання від рівня окремого підприємства до рівня національного, світового господарства визначає відповідна прикладна інтерпретація **теоретичних засад маркетингу і менеджменту туризму та обслуговування**.

Теорія екскурсійної справи — це сума наукових положень, що лежать в основі управлінсько-організаційних заходів і виробничо-обслуговуючої діяльності з формування, просування, продажу і надання послуг: організаційного, інформаційно-методичного і сервісного забезпечення задоволення потреб населення в екскурсійному обслуговуванні - **екскурсійної діяльності**.

Фундаментом забезпечення активного впливу на уявлення, сприйняття, емоції, свідомість та підсвідомість людей при проведенні екскурсії є **основи екскурсійної теорії**. Насамперед це сукупність понять:

- функції екскурсії, її основні ознаки і аспекти;
- особливості показу і розповіді;
- екскурсійний метод;
- класифікація екскурсій;
- диференційований підхід до екскурсійного обслуговування;
- методологія і методика;
- елементи екскурсійної педагогіки і логіки;
- основи професійної майстерності екскурсовода.

Основи екскурсійної методики, що розглядають прийоми, які використовуються при підготовці і проведенні екскурсій, їх роль в реалізації функціонального і діяльнісного

5. Завдання для практичних робіт

Практична робота №1
Теорія екскурсійної справи. Сутність екскурсій.

1. Дати визначення поняття «екскурсія» за різними авторами.

Таблиця 1

Визначення поняття «екскурсія» за різними авторами

№	Автор, рік	Визначення

2. Скласти таблицю з основними поняттями теорії екскурсійної діяльності.

Таблиця 2

Основні поняття теорії екскурсійної діяльності

№	Поняття	Визначення
1.	Теорія екскурсійної справи	
2.	Екскурсознавство	
3.	Екскурсійна діяльність	

3. Зобразити схему екскурсійного процесу і цілей екскурсії (за Б.Смельяновим).

4. Назвати функції екскурсії та охарактеризувати кожну з них.

Таблиця 3

Функції екскурсії та їх характеристика

№	Функція	Характеристика

Максимальна кількість балів за практичну роботу – 15 б.

Розповідь — це індивідуальний текст екскурсовода, виконаний ним з дотриманням вимог усної публічної мови протягом відносно короткого часу.

Техніка проведення екскурсії — це сума вимог, які стосуються організації руху екскурсантів, розташування групи біля об'єкту, техніки роботи екскурсовода в транспортному засобі, техніки розповіді, використання пауз в екскурсії, дотримання пауз і часу, роботи з запитаннями екскурсантів.

Технологічна карта екскурсії — технологічний документ, який визначає логічну послідовність огляду визначних об'єктів на маршруті (примітка: технологічна карта включає просторово-часові характеристики окремих етапів екскурсії — тривалість, довжина, місце розташування зупинок, точок огляду тощо, основні творчі задачі екскурсовода на кожному етапі).

Функція екскурсії — призначення, роль екскурсії.

змісту екскурсій як типу туристично-рекреаційної діяльності, є невід'ємною складовою екскурсійної теорії.

1.2. Сутність екскурсій

Екскурсія являє собою цілеспрямований, наочний процес пізнання навколишнього середовища. Цей процес будується з використанням заздалегідь відібраних об'єктів, які знаходяться в природних умовах, і відбувається під керівництвом кваліфікованого спеціаліста-екскурсовода відповідно до завчасно визначеної тематики.

Слово «екскурсія» походить від латинського «екскурсіо» — поїздка. В XIX ст. в Росії це слово початково означало «вибігання, військовий набіг», а пізніше — «вилазка, поїздка». З часом відбулася видозміна цього слова по типу імен на «ія» (екскурсія).

Як процес пізнання навколишнього світу, його предметів, властивостей і відношень, екскурсія спирається на дві *форми пізнання*: чуттєве і логічне (мислення).

Розглядаючи поняття «сутність екскурсії», необхідно мати на увазі обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами. Кожна екскурсія являє собою процес діяльності, який зумовлений конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.).

Завданням екскурсовода в екскурсійному процесі є допомога екскурсантам:

- 1.1) побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема;
- 1.2) почути про такі об'єкти необхідну інформацію;
- 1.3) відчуті велич події, історичної ситуації, що пов'язані з об'єктом;
- 1.4) оволодіти практичними навичками самостійного спостереження і аналізу екскурсійних об'єктів.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття

- «екскурсія». «екскурсійна діяльність».
2. Назвіть головні ознаки екскурсії.
  3. Що таке теорія екскурсійної справи?

Тема 2. Функції екскурсії у задоволенні рекреаційних потреб людини.

2.1. Функції екскурсії.

Підходи до формулювання поняття екскурсії відрізнялися залежно від того, як функціонували екскурсії в різний період часу. Фактично, різноманітні визначення не протилежні, а розбіжні в окремих аспектах — цілі, завдання і форми проведення екскурсій — в залежності від характерних особливостей суспільного розвитку певного історичного періоду. Спочатку екскурсія була прогулянкою, яка переслідувала практичні цілі, наприклад, пошук цілющих трав. З часом перед нею постали наукові завдання, такі як пошук експонатів для краєзнавчого музею. Пошук нових форм самоосвіти висунув перед екскурсіями загальноосвітні цілі. Намагання покращити виховну роботу, зробити її більш ефективною, перетворили екскурсію в один з видів культурно-просвітницької роботи.

Реалізуючи пізнавальну функцію рекреації, екскурсії є також важливим засобом патріотичного виховання, вивчення історії країни або місцевості, героїчного минулого її народу, традицій, розвитку культури та мистецтва. Як ефективна форма навчання, вони активно використовуються в педагогічному процесі, сприяючи використанню максимальної розумової активності і самостійної пізнавальної діяльності екскурсантів, озброюючи їх навичками самостійного спостереження і аналізу візуальної інформації.

Таким чином, у контексті суспільного розвитку екскурсії виконують *рекреаційну, комунікативну, освітню і виховну функції*.

Кожна конкретна екскурсія виконує одночасно декілька функцій. Якщо вона проводиться для дітей та молоді — пріоритетну роль відіграє функція розширення світогляду,

Завдання екскурсії — досягти цілей екскурсії шляхом розкриття її теми.

Композиція екскурсії — розташування, послідовність і співвідношення підтем, основних питань, вступу й заключної частини екскурсії.

Контрольний текст екскурсії - технологічний документ, який включає науковий, актуалізований зміст інформації, наданої екскурсантам (примітка: на підставі тексту екскурсовод складає індивідуальний текст, який відображує особливості та можливості екскурсовода та відповідає інтересам конкретних екскурсантів).

Маршрут екскурсії являє собою найбільш зручний шлях проходження екскурсійної групи, що сприяє розкриттю теми.

Мета екскурсії — це те, задля чого показують екскурсантам екскурсійні об'єкти (пам'ятники історії й культури та ін.).

Мовлення екскурсовода — своєрідні форми й прийоми розповіді, а також такі особливості, як лаконічність, точність, логічність, образність, виразність, емоційність, вишуканість.

Навички екскурсовода — це автоматизоване вміння виконувати певні дії, що досягається кількарізовим повторенням тієї самої вправи. Для екскурсовода такими діями є процеси підготовки й проведення екскурсій.

Назва екскурсії — це мовний вираз, який у прямій і непрякій формі позначає зміст екскурсії.

Провідна підтема — композиційний центр екскурсії, навколо якого будується розповідь екскурсовода.

«Портфель екскурсовода» — комплекс інформаційних матеріалів (фотографій, копій документів, географічних карт, схем, репродукцій з картин тощо), які використовуються екскурсоводом у ході екскурсії.

Показ об'єкта — це система цілеспрямованих дій екскурсовода і екскурсантів, спостереження об'єктів під керівництвом кваліфікованого фахівця. Показ припускає аналіз об'єктів, активну самостійну роботу екскурсантів.

Професійна майстерність екскурсовода — це володіння комплексом спеціалізованих вмінь і навичок в екскурсійній діяльності, а також набір професійних якостей, притаманних професії екскурсовод.

4. Термінологічний словник

з дисципліни «ПРАКТИКУМ: РЕГІОНАЛЬНА ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Екскурсознавство — комплексна наукова дисципліна, що розкриває сутність трьох основних взаємопов'язаних частин: теорія екскурсійної справи, методика екскурсійної діяльності та узагальнююча практика туристсько-екскурсійних підприємств, а також вивчає історію екскурсійної справи.

Екскурсійна діяльність — діяльність з організації процесу ознайомлення екскурсантів з екскурсійними об'єктами за певною темою та маршрутом без надання послуг розміщення (ночівлі).

Екскурсійна теорія — це загальна сума теоретичних положень, які є основою екскурсійної справи, визначає головні напрямки її розвитку і удосконалення.

Екскурсійна методика — це сума методичних прийомів підготовки та проведення екскурсії, її головне завдання — реалізація досягнення цілей екскурсійного процесу — допомогти екскурсантам побачити, почути й відчувати зорові й словесні матеріали.

Екскурсійна практика — це власне проведення екскурсій спеціалістами відповідної кваліфікації, узагальнений накопичений досвід проведення екскурсій.

Екскурсант — особа, якій надаються послуги з організації подорожей на території України, що не перевищують 24 години, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо.

Екскурсія — туристична послуга тривалістю до 24 годин у супроводі екскурсовода за заздалегідь затвердженим маршрутом для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів.

Екскурсійний метод — являє собою сукупність методичних прийомів, які застосовують на екскурсіях, є основою екскурсійного процесу і являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань.

освіти і виховання; для підлітків, які орієнтовані на обрання професії — функція формування інтересів; для іноземних туристів функція інформації тощо. Крім того, значення окремих функцій, їх сукупного впливу на екскурсантів змінюється і в залежності від класифікаційної категорії відповідної екскурсії.

2.2. Класифікації екскурсій

До групи екскурсій, класифікованих за критерієм змісту, належать дві підгрупи - оглядові (багатопланові) та тематичні.

Оглядова екскурсія - багатотемна, тобто розкриває різні аспекти життя міста. Об'єкти показу в ній різняться за формою та змістом (пам'ятки історії та культури, будинки, природні об'єкти, місця знаменних подій тощо). В цих екскурсіях поєднується історичний та сучасний матеріал. Хронологічні рамки оглядової екскурсії охоплюють час існування міста — з дня його заснування до сьогодення. Відмінність оглядової екскурсії від тематичної простежується у змісті, глибині розкриття матеріалу, формулюванні вступу та висновків, логічних переходів (підпорядковані, тотожні, протилежні, співвідносні, тощо).

Тематична екскурсія присвячується одній темі. Тематичні екскурсії поділяють на ряд груп: історичні, виробничі, природничі, мистецтвознавчі, літературні і архітектурно-містобудівні.

За складом учасників виділяють екскурсії, які проводять для:

- дорослої аудиторії і для дітей;
- місцевого населення і приїжджих;
- міського та сільського населення;
- організованих груп та для поодиноких відвідувачів.

За місцем проведення розрізняють екскурсії міські, позаміські, виробничі, музейні, комплексні.

Міські екскурсії передбачають показ усього міста або його частини і бувають оглядовими та тематичними.

Позаміська екскурсія організовується за межі міста, при

цьому рекомендується, щоб відстань до кінцевого пункту відвідування не перевищувала 100 км.

Місцем проведення виробничих екскурсій є різноманітні підприємства.

Значні масштаби варіативності обслуговування характеризують **екскурсії до музеїв**: історичних, мистецтвознавчих, технічних, природничих, комплексних (краєзнавчих), меморіальних та ін.

Особливо складними щодо змісту екскурсійного обслуговування є **комплексні екскурсії**, які поєднують міські та музейні екскурсії. Вони складаються з двох частин, пов'язаних однією темою: оглядової по місту та тематичної під час відвідання музею або виставки.

За способом пересування екскурсії бувають **пішохідними та транспортними**. **Транспортні екскурсії** — в основному автобусні, але бувають і тролейбусні, теплохідні, залізничні тощо. Вони мають свої особливості — аналіз екскурсійних об'єктів здійснюється на зупинках з виходом із транспортного засобу, а також під час його руху.

Пішохідні екскурсії більш насичені, адже надають можливість глибше вивчити об'єкти. Однак, вони охоплюють меншу територію: протяжність таких екскурсій не перевищує 5-6 км в місті і 10-12 км за містом.

За формою проведення розрізняють навчальні, показові, рекламні, екскурсії-масовки, прогулянки, бесіди, концерти, консультації, вистави, дегустації та ін.

У практичній діяльності екскурсію розглядають в декількох аспектах:

- а) як самостійну форму виховання і освіти, а також як складову інших форм освіти і виховання;
- б) як форму масової роботи з аудиторією і одну з форм навчання;
- в) як форму організації дозвілля, виховної роботи;
- г) як епізодичний (разовий) захід, частина тематичного циклу, а також одна зі сходинок пізнання;
- д) як форму поширення наукових знань, ідейного виховання;

транспортній (автобусній) екскурсії пропонується продовження маршруту до Жовтневого гідропарку. За бажанням, як додаткова послуга, можлива організація відпочинку екскурсантів на цій рекреаційній території (комплекс розважальних заходів плюс харчування). На нашу думку, така екскурсія буде користуватися попитом як серед шкільної аудиторії, так і серед працівників підприємств. Довжина екскурсійного маршруту - 21 км.

Етап 7. Об'їзд і обхід маршруту був проведений у відповідності з вимогами методики: намічені місця зупинок транспорту й розташування групи біля об'єктів, хронометраж часу показав, що пішохідна екскурсія триватиме 3,5 академічних години, транспортна (без заїзду і зупинки в Жовтневому гідропарку й поверненням на Університетську гірку або інше місце) 3 години.

Етап 8. Підготовка контрольного тексту екскурсії.

Етап 9. «Портфель екскурсовода» укомплектований наступними матеріалами:

. - Фотографія: Вид колишньої Єкатеринославської вулиці з Університетської гірки, 90-ті роки 19 ст.

- Рисунок: Будинок оперного театру Харкова Ф.Г. Бергера й В.Е. Пашенко

на колишній Єкатеринославській вулиці (арх. Б.Г. Михаловський, 1874 р.). Розібраний в 90-х рр. XIX ст.

- Фотографія Є. Кадміної (1853-1881).

- Фотографія: Дмитрієвський храм, арх. Ловцов М. І., 1896 р.

- Ікона Озерянської Божої Матері.

Етапи 10-11-12. Представляють послідовність робіт, заключним етапом яких є складання документа - методичної розробки екскурсії.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні етапи розробки нової екскурсії та охарактеризуйте зміст кожного з них.
2. Яку структуру має екскурсія?
3. Як розробляється маршрут екскурсії?
4. Що таке технологічна карта екскурсії?
5. Як розробляється текст екскурсії?

- 8) знайомство з експозиціями та фондами музеїв;
- 4) вивчення екскурсійних об'єктів;
- 5) об'їзд (обхід) маршруту;
- 6) підготовка індивідуального тексту;
- 7) проведення пробної екскурсії (її здача).

У процесі підготовки нової екскурсії, з огляду на практику роботи екскурсійних установ, склалась певна послідовність етапів роботи. Використовуючи дану послідовність і рекомендації з роботи над кожним етапом, викладені в різних літературних джерелах, розроблена тематична екскурсія. Послідовність і результати роботи представлено нижче:

Етап 1. Мета екскурсії - задоволення пізнавальних потреб екскурсантів з історії міста Харкова.

Завдання:

- ознайомлення екскурсантів з історією й сучасністю однієї з перших вулиць міста;
- історична характеристика архітектурно-планувальної забудови міста;
- розширення кругозору й підвищення культурного рівня екскурсантів.

Етап 2. На підставі результатів аналізу ринку екскурсійних послуг Харківського регіону пропонується розробити екскурсію на тему «Історія однієї вулиці» під назвою «Вулиця Полтавський шлях - сторінки історії, відомі й невідомі».

Етап 3. Визначення джерел інформації, підбір літератури по темі екскурсії.

Етап 4. У процесі підготовки були відвідані експозиції «Харківська старовина» (Харківський державний історичний музей) і «Художники Слобожанщини» (Харківський художній музей).

Етап 5. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів проводився за діючою методикою, у результаті було визначено для розробки 8 підтем.

Етап 6. Дана екскурсія має два варіанти виконання: пішохідний і транспортний. При пішохідному варіанті точка початку екскурсії - Університетська гірка; кінцевий пункт - ст.м. Холодна Гора. Довжина маршруту становить 6 км. При

е) як захід одного з напрямків виховання — патріотичного, трудового, естетичного, а також як частина процесу формування всебічно розвиненої особистості;

є) як автономну форму культурно-просвітницької роботи і як невід'ємну частину організованого туризму;

ж) як форма міжособового спілкування екскурсовода з екскурсантами, екскурсантів між собою і як форму спілкування екскурсантів з екскурсійними об'єктами.

Головна вимога до, екскурсій — істинність, достовірність фактів, що повідомляють екскурсантам. Саме це привертає увагу до теми, є основою для її розкриття. Крім того, розгляд будь-якої екскурсії тієї чи іншої класифікаційної категорії лише в одному функціональному аспекті не дасть можливість виявити її сутність, узагальненим виразом якої є визначення: **екскурсія — це сума знань, яка в специфічній формі повідомляється групі людей, і система дій для їх передачі.**

Контрольні запитання

1. Розкрийте еволюцію поняття «екскурсія».
2. Які функції виконує екскурсія?
3. Наведіть приклади класифікацій екскурсій за різними критеріями.

Тема 3. Основи екскурсійної методики. Екскурсійний метод пізнання.

Екскурсійний метод є основою будь-якої екскурсії і поєднує традиційні методи навчання і виховання. Різниця полягає в тому, що використовуються вони з більшою наочністю. Для цього екскурсовод має знати закономірності педагогічного процесу, психології та логіки, кваліфіковано і творчо використовувати екскурсійний метод. При цьому вирішальне значення має не тільки логічна єдність методів навчання і виховання, але й необхідність правильного співвідношення трьох головних складових екскурсійної методики — **методики показу, методики розповіді та методики організації екскурсійного процесу.**

Головним для екскурсовода є розуміння сутності

екскурсійного методу і окремих методик, їх призначення і механізму дії при розкритті теми екскурсії, постійне вдосконалення знань і навичок.

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність екскурсійного методу?
2. У чому полягає сутність екскурсійної методики?
3. Назвіть основні вимоги екскурсійної методики.

Тема 4. Організація підготовки інноваційного екскурсійного продукту

Процес підготовки екскурсії включає підбір та вивчення об'єктів і матеріалів про них. В цьому процесі важливе все — порядок, послідовна організація роботи, методика.

Створення нової екскурсії — досить складний та напружений процес, який може тривати від кількох місяців до року і включає: 1) розробку нової теми — креативний процес по створенню інноваційного екскурсійного продукту; 2) підготовку екскурсовода до проведення нової для нього, але вже розробленої та запровадженої в асортимент виробничо-обслуговуючої діяльності туристичної установи екскурсії.

Процес підготовки нової екскурсії відбувається в три *стадії*:

1. Попередня робота:
  - підбір матеріалів для майбутньої екскурсії, їх вивчення (накопичення знань);
  - відбір об'єктів, на яких буде побудована екскурсія;
2. Безпосередня розробка самої екскурсії, що включає:
  - складання маршруту;
  - обробку фактичного матеріалу;
  - роботу над змістом екскурсії, її основною частиною, що складається з підтем та їх основних питань;
  - написання контрольного тексту;
  - опрацювання методики проведення екскурсії — вибір найбільш ефективних методичних прийомів показу та розповіді | для окремих частин екскурсії;
  - складання технологічної карти;
  - написання індивідуальних текстів.

екскурсовода.

Якщо до контрольного тексту екскурсії включають все, про що повинен сказати екскурсовод, то технологічна карта містить поради, коли і як організувати показ об'єктів, в якій послідовності вести розповідь про них та про події, що з ними пов'язані.

У технологічній карті визначені тема, мета і завдання екскурсії, її маршрут, перераховані об'єкти показу, сформульовані підтеми та основні питання, вказані загальна тривалість екскурсії та час, відведений на кожну з її частин, методичні прийоми показу і розповіді та послідовність їх застосування.

Технологічна карта має відповідати таким вимогам:

- вказувати екскурсоводу шляхи для повного та правильного розкриття теми;
- озброювати методичними прийомами показу та розповіді;
- містити рекомендації з питань організації екскурсії;
- враховувати інтереси певної групи екскурсантів;
- поєднувати показ та розповідь у єдине ціле.

Значення технологічної карти — встановлення чіткого порядку організації екскурсії, визначення співвідношення показу та розповіді, подання рекомендацій з методики і техніки проведення екскурсії.

Технологічна карта складається до кожної теми екскурсії і для кожної категорії екскурсантів, з урахуванням їх особливостей.

Технологічна карта складається з трьох розділів: вступу, основної частини та заключення.

Наведена схема є обов'язковою для всіх екскурсійних закладів.

4.5. Опанування інноваційного екскурсійного продукту

При підготовці екскурсовода до нової для нього теми, обов'язковими є такі етапи:

- 1) збір матеріалів, які стосуються даної теми;
- 2) вивчення рекомендованої літератури;

4.3. Комплектування «портфеля екскурсовода»

«Портфель екскурсовода» - умовна назва комплексу інформаційних матеріалів, які використовуються екскурсоводом в ході екскурсії. Зовнішній вигляд — папка, портфель. Призначення «портфеля екскурсовода»:

- заповнити прогалини у зоровому ряді, або показати первісний вигляд об'єкта;
- показати фотографії людей, які мали або мають відношення до об'єкта;
- показати копії документів (справжніх), рукописів;
- дати зорове уявлення про рослини, мінерали тощо.

До «портфеля екскурсовода» включаються мапи, схеми, малюнки, зразки продукції промислових підприємств, гербарії та ін. Зміст «портфеля» диктується темою екскурсії. Кількість наочних матеріалів не повинна бути великою, щоб не відволікати екскурсантів від огляду наявних об'єктів. Матеріали повинні бути виразними і якісними. До кожного експоната, що входить у «портфель», додається анотація.

Методичні прийоми та техніку використання наочних матеріалів «портфеля екскурсовода» ретельно продумують.

4.4. Складання технологічної карти екскурсії

Підготовка екскурсії завершується складанням технологічної карти екскурсії.

Технологічна карта — документ, який визначає логічну послідовність перегляду екскурсійних об'єктів на маршруті. Фактично, тут міститься інформація про те, як провести екскурсію, як краще організувати показ пам'яток, які методичні прийоми слід застосувати для того, щоб екскурсія пройшла найбільш успішно.

У технологічній карті викладають вимоги екскурсійної методики щодо побудови екскурсії, дають рекомендації з методики її проведення. Директивність технологічної карти для всіх екскурсоводів — одна з важливих умов підвищення якості екскурсійної роботи.

Технологічна карта екскурсії — обов'язковий документ, без якого екскурсія не може бути проведена та оплачена. Така ж вимога застосовується і до індивідуального тексту

3. Заключна стадія:

- прийом (захист) екскурсії;
- оформлення документації по новій екскурсії;
- затвердження теми;
- допуск екскурсоводів екскурсійного закладу до проведення даної екскурсії.

Співвідношення часу на реалізацію цих стадій у підготовці екскурсії майже однакове. Значну частину часу (іноді більше половини) може зайняти збір матеріалів та відбір об'єктів.

4.1. Етапи розробки екскурсії

В процесі підготовки нової екскурсії доцільно виділити наступні етапи

1. Визначення мети екскурсії.
2. Формулювання теми.
3. Відбір літератури і складання бібліографії.
4. Визначення інших джерел інформації та екскурсійних матеріалів.
5. Вивчення джерел — літературних, архівних, статистичних та ін.
6. Ознайомлення з експозиціями та фондами музеїв.
7. Відбір та вивчення екскурсійних об'єктів.
8. Складання маршруту екскурсії.
9. Об'їзд чи обхід маршруту, хронометраж.
10. Підготовка контрольного тексту екскурсії.
11. Комплектування «портфеля екскурсовода».
12. Визначення методичних прийомів і техніки проведення екскурсії.
13. Складання технологічної карти.
14. Висновки методиста по тексту та технологічній карті.
15. Складання індивідуальних текстів.
16. Прийом (здача) екскурсії.
17. Затвердження екскурсії.

Робота над новою екскурсією розпочинається з чіткого визначення її мети (наприклад, естетичне виховання, виховання патріотизму та ін.).

Мета екскурсії — це те, заради чого екскурсантам

показують пам'ятки історії та культури. Іноді поняття «мети» неправомірно підміняють поняттям «цільова установка». Це далеко не одне й те саме. «Цільова установка» зумовлює завдання екскурсії, яке змінюється в залежності від складу групи.

Завдання екскурсії конкретизують мету (наприклад, розкрити свідчення про минуле та сучасне міста під час оглядової екскурсії або розповісти про виробничий процес під час екскурсії по цехах промислового підприємства). Чітко сформульована мета визначає виховну спрямованість екскурсії, дає змогу правильно сформулювати її тему в той час, як завдання — визначають основу вступного слова екскурсовода.

Тема - це головна думка, основа, на якій будується показ та розповідь під час проведення екскурсії.

Формулювання теми екскурсії повинно являти собою коротке, стисле викладення її основного змісту. Правильне формулювання теми дає змогу сконцентрувати увагу авторів екскурсії та екскурсоводів на певному колі об'єктів та подій, що мають бути висвітлені. Тема визначає назву екскурсії, яка покликана активізувати увагу екскурсанта, зацікавити його, підготувати аудиторію до сприйняття матеріалу екскурсії. Назва має бути точною та виразною. Як назву тоді використовують слова з пісень, віршів.

4.2. Підготовка тексту екскурсії

Після затвердження маршруту члени творчої групи розпочинають складання контрольного тексту екскурсії. Для цього відбирається той матеріал, який може бути використаний для розкриття підтем. Він призначений забезпечити таку спрямованість розповіді екскурсовода, яка формує певну точку зору на факти, події, явища, об'єкти тощо.

Існує два види тексту екскурсії: *контрольний* (текст бюро) та *індивідуальний* (текст екскурсовода). Обидва варіанти мають задовольняти наступним ключовим вимогам: стислість, чіткість формулювань, необхідний для повного

розкриття теми обсяг фактичного матеріалу (дати, цифри, факти, назви, прізвища та ін.), відповідність інформації темі, достовірність, літературна мова.

За своїм змістом, характером оцінки подій і висновками обидва тексти — контрольний та індивідуальний — співпадають. Різниця між ними полягає в послідовності викладу матеріалу, зворотах мови, формах посилянь на прийоми показу та розповіді.

Контрольний текст екскурсії — являє собою директивний технологічний документ, в якому матеріал основної частини екскурсії подано у хронологічному порядку, без врахування маршрутної послідовності та структури екскурсії. До контрольного тексту включають також матеріали до вступу, заключення, логічних переходів. Обсяг контрольного тексту для автобусної екскурсії (тривалість 3 години) становить приблизно 80 тис. знаків. Матеріали контрольного тексту орієнтовані на допомогу екскурсоводу при складанні власного індивідуального тексту.

Індивідуальний текст відображає структуру екскурсії, побудований у відповідності з її маршрутом. Матеріал у ньому подається в тій послідовності, в якій показують об'єкти. Індивідуальний текст має чіткий поділ на частини, кожна з яких присвячена одній із підтем. Всі частини індивідуального тексту будуються за такою схемою:

- характеристика об'єкта та загальний матеріал, присвячений певному періоду історії загалом по місту, району чи області;
- локальний матеріал (про конкретну подію);
- узагальнення та висновки;
- логічний перехід до наступної підтеми.

Індивідуальний текст — це готова для виконання розповідь. При цьому кожна підтема — це окрема розповідь, яка має задовольняти вимогам змістовної повноти, логічної структурованості і організаційної чіткості. Не рекомендується використовувати розважальний матеріал, який мінімізує пізнавальну цінність екскурсії.

